

УДК 368.914(1-87)

JEL Classification A 23

Олексійко В.С.
аспірант

кафедра фінансів та кредиту
Економічний факультет
Подільський державний аграрно-технічний університет
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: ovstt@i.ua

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПЕНСІЙНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Досліджено зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення, визначено основні способи фінансування пенсійних систем, обґрунтовано можливості використання в Україні передового світового досвіду реформування пенсійного забезпечення.

У статті висвітлено становлення інституту пенсійного забезпечення. Досліджено причини та особливості реформування пенсійних систем різних країн світу виходячи з демографічних, соціальних, фінансових, політичних та культурних особливостей їх розвитку.

Аргументовано рекомендації щодо реформування пенсійної системи України. Проблема пенсійного забезпечення осіб похилого віку є актуальною для всіх країн світу. Останнім часом більшість країн зіткнулися із серйозними соціальними проблемами, що загрожують кризою державних фінансів, одним з найгостріших елементів кризи стала якраз система пенсійного забезпечення населення. Оскільки ні солідарна, ні накопичувальна система не вирішує тиску з боку старіючого населення, фінансові можливості не відповідають вимогам фінансування, весь час зростає потреба для їх забезпечення.

Ключові слова: пенсія, соціальний захист, зарубіжний досвід, пенсійне страхування, пенсійна система, реформування пенсійної системи, пенсійне забезпечення, реформування.

Вступ. Для вибору механізмів дії і реформування пенсійної системи в Україні важливо проаналізувати зарубіжний досвід функціонування і реформування пенсійних систем.

Одним із основоположних принципів побудови правової соціальної держави є забезпечення кожному громадянину рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Реформування пенсійних систем у всьому світі викликано необхідністю збалансувати витрати на соціальну підтримку людей, що зростають, з фінансовими можливостями країни. Україна, як і решта країн Європи, стоїть перед кризою системи державного пенсійного забезпечення. Одна із причин — швидке старіння населення. Досвід низки країн доводить, що збільшення ставок відрахувань негативно впливає на рівень зайнятості, призводить до значного збільшення державного боргу, а тому є неприйнятним. Ряд економістів вважає, що повний перехід на накопичувальні пенсійні схеми — це вирішення проблеми. Однак це створить додаткове навантаження на державні фінансові системи й нинішнє покоління платників податків. Тому існує необхідність визначення основних напрямів виходу з кризи систем пенсійного забезпечення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми пенсійного забезпечення досліджували у своїх працях такі вчені, як Е. М. Лібанова, В. М. Опарін, В. М. Федосов, В. Д. Яценко, Б.Зайчук, Е.Лібанова, Б.Надточій, Т.Новікова, В.Скуратівський та багато інших вітчизняних науковців. Аспектам світового досвіду реформування пенсійних

систем присвячені праці Н.Барра, Л.Дегтяра, Г.МакТаггарта, В.Мосейко, А.Новікова та інших зарубіжних вчених. Проте, значна частина питань, що стосуються світового досвіду організації систем пенсійного забезпечення потребує докладнішого науково-теоретичного опрацювання.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду організації і реформування систем пенсійного забезпечення та наукове обґрунтування можливостей його використання в Україні.

Методологія. У статті використана якісна методика аналізу вихідної літератури та зарубіжного досвіду пенсійного забезпечення населення та шляхів його впровадження в Українську пенсійну систему.

Результати. Першою повноцінною пенсійною системою стала впроваджена Отто фон Бісмарком в Німеччині система обов'язкового пенсійного забезпечення, що спиралась на принцип солідарності поколінь (1889). Пізніше аналогічні системи були введені іншими провідними країнами Європи: Данією (1891), Великобританією (1908), Францією (1910), Швецією (1913), Італією (1919) [1].

Наслідуючи позитивний приклад країн Європи, у I половині XX ст. решта країн світу розробили національні пенсійні системи, спираючись на принцип солідарності у пенсійному забезпеченні.

Кожна країна пішла власним шляхом побудови пенсійної системи виходячи з демографічних та соціально-економічних особливостей розвитку. Однак завданнями будь-якої системи пенсійного забезпечення є: захист від бідності; забезпечення доходом при завершенні трудової діяльності, розмір якого, як правило, пропорційний сумі заробітку, що виплачувався безпосередньо перед виходом на пенсію; захист цього доходу від зниження реального рівня життя в результаті інфляції.

Аналізуючи пенсійне забезпечення в зарубіжних країнах, виділимо два основні способи фінансування пенсійних систем: розподільний, при якому покриття поточних пенсійних витрат проводиться з поточних надходжень та накопичувальний, при якому створюється спеціальний фонд, що забезпечує всі пенсійні виплати в даний час і в майбутньому [5, с.184].

Пенсійне забезпечення засноване на розподільній пенсійній системі у більшості країн, де державний пенсійний фонд або інша відповідна державна організація акумулює грошові кошти, які використовуються тільки для поточних пенсійних виплат.

Світовий досвід реформування пенсійних систем свідчить, що основною тенденцією є перехід до накопичувальної пенсійної системи, позитивною стороною якої є можливість збільшення інвестицій в розвиток економіки і отримання інвестиційних доходів для пенсіонерів.

Зауважимо, що і накопичувальній, і розподільній системі пенсійного забезпечення притаманні як позитивні риси, так і недоліки.

Найскладнішим є питання вартості переходу до накопичувальної системи за рахунок необхідності відшкодування втрат пенсіонерам ресурсів, що відволікаються до накопичувальної пенсійної системи. За окремими підрахунками, вартість переходу складає від 120 до 160% ВВП.

Таким чином, жодну із систем сьогодні не можна визнати однозначно ефективною для досягнення основної мети пенсійної політики.

В більшості країн світу і сьогодні переважає пенсійна система, заснована за принципом "солідарності поколінь", коли пенсії виплачуються з обов'язкових платежів зайнятого сьогодні населення. Ця система на Заході має назву "Pay as You Go" (PAYG) (плати, поки ходиш). Однак з кожним роком вона стає все більшим тягарем для державного бюджету країни.

Головна причина полягає у поширенні динамічного процесу старіння населення, властивого всім континентам та країнам з різним рівнем соціально-економічного розвитку. За оцінками Світового банку, у 1990 р. 18% населення розвинених країн - членів ОЕСР складала особи, старші 60 років, у 2009 р. — 20%. До 2020 р. цей показник збільшиться до 27%, а до 2030 р. — до 30%. В Латинській Америці та Азії частка осіб старіше 60 років до 2030 р. подвоїться і складе 16% населення.

Така тенденція призводить до погіршення співвідношення між кількістю платників збору до єдиної пенсійної системи та кількістю отримувачів пенсій. Зростання рівня життя змушує збільшувати розмір пенсій, що призводить до збільшення зобов'язань держави перед пенсіонерами, вимушеного підвищення розміру внесків до пенсійної системи, зростання витрат на виплату пенсій, що навіть у групі найбільш розвинених країн досягають 10% ВВП.

Іншою, не менш важливою, причиною втрати ефективності солідарною системою є зрушення на ринку праці, зміни структури, масштабів та характеру зайнятості. Поширеними стали категорії населення, що намагаються уникнути участі в загальнообов'язковій солідарній системі (неформальна та неповна зайнятість, самозайнятість).

У результаті одночасної дії названих вище факторів спостерігається постійне погіршення коефіцієнта підтримки - показника, що закладений в основу солідарної пенсійної системи як співвідношення кількості пенсіонерів та зайнятого населення, що робить внески до пенсійної системи (з 3,5 працівників на 1-го пенсіонера у 50-х рр. ХХ ст. до 2,5 - у 90-х рр., а в найближчому майбутньому прогнозується подальше погіршення - до 2 працівників на 1 пенсіонера).

Сукупна дія перелічених факторів змусила країни шукати шляхи удосконалення пенсійних систем, адаптування їх до нових демографічних та соціально-економічних умов розвитку [3].

Процес реформування пенсійних систем у більшості розвинених країн розпочався у другій половині 1990-х рр. За недавніми підрахунками, у світі сьогодні створено та функціонує понад 250 різноманітних пенсійних систем з унікальним поєднанням елементів розподільної та накопичувальної моделей. Однак можна констатувати, що більшість країн обрали шлях реформування за одним з наступних напрямів: збереження державної розподільної системи в більш удосконаленому вигляді з одночасним стимулюванням розвитку добровільних приватних пенсійних програм; упровадження багаторівневої розподільної та накопичувальної пенсійної схеми, фінансування з різних джерел; перехід до повного впровадження накопичувальної системи.

Більшість розвинутих держав обрали так званий параметричний підхід до пенсійних реформ, тобто реалізація коригувальних заходів, що змінюють, іноді досить істотно, характеристики існуючої системи (рівень внесків, пенсійний вік або формула індексації пенсій відповідно до наявних фінансових можливостей).

На початкових етапах перетворень практично у всіх державах, зокрема в США, Німеччині, Японії, Італії, були зроблені спроби збільшення доходів пенсійної системи за рахунок підвищення внесків, що викликало активну протидію учасників. Модернізувалася також база стягнення внесків. Наприклад, у Бельгії, Італії, Швейцарії і Португалії був скасований максимальний рівень заробітної плати при обчисленні страхових внесків.

Більш різноманітними були підходи до скорочення пенсійних витрат. Враховуючи, що за даними ОЕСР, підвищення пенсійного віку на 1 рік скорочує пенсійні витрати на 5-10%, деякі держави (США, Японія, Італія, Швеція) для скорочення чисельності пенсіонерів законодавчо підвищили пенсійний вік, розтягнувши це підвищення на

десятиліття. Наприклад, у США пенсійний вік для чоловіків і жінок підвищується протягом 2000-2027 рр. з 65 до 67 років, у Франції - до 62, в Японії - до 65. У Швеції нова пенсійна система не встановлює загального віку виходу на пенсію, він буде гнучким, за вибором пенсіонера, починаючи з 61 до 67 років [6].

Так, в США діє трирівнева система пенсійного забезпечення: першим рівнем є солідарна система, але її доповнюють інші пенсійні програми, які дають можливість громадянам зберегти свої кошти для пенсійного забезпечення; другий рівень - обов'язкова накопичувальна система, згідно якої працюючі громадяни перераховують частину свого заробітку на ощадні рахунки; третім рівнем є добровільна приватна накопичувальна система, яка дає можливість громадянам, що мають бажання отримувати ще більшу пенсію і можливість сплачувати великі внески в тривалому періоді трудової діяльності, підтримувати бажаний рівень забезпечення виходу на пенсію [2].

Позитивною стороною системи соціального забезпечення США, досвід якої можна використовувати при реформуванні системи пенсійного забезпечення в Україні, є розробка стратегічних аспектів на основі прогнозів змін демографічних і економічних умов.

У Великобританії діє розподільча пенсійна система з низькими розмірами пенсій, при реформуванні передбачалася індексація пенсій відповідно до росту цін, а не заробітної плати. Якщо розмір державної пенсії знаходиться нижче межі бідності, особи, що одержують тільки базову державну пенсію, мають право на соціальну допомогу, що надається з урахуванням їхнього доходу. Обов'язкова пенсійна система другого рівня надає право працівникам стати учасниками або державної системи пенсій, що залежить від заробітку, або професійної системи, з установленими заздалегідь виплатами, чи системи персональних пенсій із установленими розмірами внесків [7].

Базова державна пенсійна система Швеції залишається розподільчою і фінансується за рахунок страхових внесків, що складають 18,5% заробітку, із яких 16% надходять у державну систему. Переважна більшість поточних внесків використовується на виплату поточних пенсій, проте установа соціального страхування відкриває умовні індивідуальні рахунки для застрахованих, на яких відбивається ця частина внесків. Пенсія розраховується на основі суми накопичених коштів з урахуванням очікуваної тривалості життя поточної групи осіб, що припиняють трудову діяльність, і зростання виробництва протягом очікуваного періоду виплати пенсії. Гарантія забезпечення мінімального доходу в старості здійснюється шляхом використання пенсійної страхової сітки для осіб, що мали низькі доходи протягом трудового життя. Частина внесків йдуть у капіталізовану систему, при цьому працівник має право вибору розміщення їх на індивідуальних рахунках в приватних структурах або в державному накопичувальному фонді.

Таким чином, Швеція має систему з установленими внесками, у якій є страховочна сітка, дає населенню можливість вибору і пропонує їм ефективні стимули - право вибору у відношенні пенсійного віку: більш тривале перебування на пенсії або більш високий рівень життя в пенсійний період; значна залежність між внесками і пенсіями сприяє підвищенню ефективності ринку праці.

Більшість латиноамериканських країн мають розвинену солідарну пенсійну систему, з великими державними витратами на пенсійне забезпечення. Здійснення великої частини пенсійних програм вимагає вирішення проблем фінансування, аналогічних проблемам країн Центральної і Східної Європи, що є в основному результатом прийняття необґрунтованих рішень, які не враховують можливості бюджету. Така ситуація змусила ряд латиноамериканських країн шукати більш досконалі механізми фінансування пенсій і, зокрема, стимулювати введення приватних пенсійних

систем, оскільки фінансовані державою програми в Латинській Америці виявилися недостатньо ефективними [4].

Цікавим є досвід Чилі, де пенсійне забезпечення було приватизовано на початку 1980-х років. Були створені приватні накопичувальні фонди із заздалегідь установленими внесками, які сплачували працівники в розмірі 10% заробітку, внески роботодавців чи уряду не були передбачені. Працівники мають право вибору і зміни фонду, при припиненні трудової діяльності працівники можуть поступово вибирати частину своїх накопичень із фонду. Діє мінімальна пенсійна гарантія, яка передбачена для захисту працівників із низькими заробітками, а також для захисту вкладників від неефективної роботи обраного ними фонду: у тих випадках, коли працівник при 20 роках страхового стажу одержує пенсію нижче визначеного рівня, держава збільшує її до гарантованого рівня. Передбачено перехідні умови для працівників, що переходять із старої розподільчої системи в нову. Тобто, другий рівень пенсійної системи є обов'язковим, керується приватними структурами і заснований на індивідуальних рахунках. Є також перший (залишковий) рівень у формі гарантії одержувачам пенсії другого рівня.

В Австралії другий рівень пенсій має форму обов'язкової участі в системі індивідуальних капіталізованих рахунків та є чітко виражений перший пенсійний рівень (пенсія по старості), відмінною рисою якого є те, що він фінансується за рахунок податків, а розміри пенсій визначаються не з урахуванням рівня доходів, а з урахуванням рівня добробуту. Оскільки державна пенсія фінансується за рахунок податків і є більш високою для найменш забезпечених категорій населення, то перший рівень має яскраво виражений перерозподільчий характер. Другий рівень ставить пенсіонерів перед ризиком неефективного управління пенсійними активами і не має істотних елементів перерозподілу.

У Новій Зеландії діє відносно універсальна система пенсій у чітких розмірах, яка доповнена системою добровільних капіталізованих пенсій із установленими внесками. Універсальна система є розподільчою і фінансується за рахунок податків. Пенсійний вік збільшується з 60 до 65 років. Планується створення керованого урядом фонду, у межах якого повинна здійснюватися часткова капіталізація коштів на майбутні пенсійні витрати. Пропозицію перейти від пенсій у твердих розмірах, що фінансуються за рахунок податків, до системи обов'язкової участі в приватних фондах з індивідуальними рахунками в країні не було прийнято.

Висновки. Аналіз світових пенсійних систем підтверджує необхідність реформування в першу чергу державних пенсійних систем, що передбачає збільшення пенсійного віку, реструктуризацію державного пенсійного забезпечення в напрямку впровадження багаторівневих змішаних пенсійних систем, приватизацію, при необхідності, окремих частин пенсійних програм, надання можливості диверсифікованого інвестування існуючих цільових фондів або створення нових, зміну бази для нарахування розміру пенсій.

Подальші розробки повинні здійснюватися на основі глибокого системного аналізу зарубіжного досвіду реформування окремих складових пенсійної системи, слабких сторін та переваг діючої системи пенсійного забезпечення України з метою вироблення інструментів формування ефективної та соціально орієнтованої пенсійної системи України, яка б відповідала принципам існування соціальної держави та була спроможною приймати виклики часу.

Список використаних джерел

1. Мосейко, В. В. Генезис пенсионных систем как проявление социальной функции государства / В. В. Мосейко. — Доступно з мережі Інтернет: www.rusrand.ru/Doklad5/Moseiko.pdf (дата звернення 15.11.2015р.). — Заголовок з екрану.

2. Барр, Николас. Пенсионная головоломка. Предварительные условия и возможные варианты политики при разработке систем пенсионного обеспечения [Текст] / Николас Барр // Вопросы экономики. — 2002. — № 29. — Доступно з мережі Інтернет: <http://imf.org/External/Pubs/FT/issues/issues29/rus/issue29r.pdf> (дата звернення 15.11.2015р.). — Заголовок з екрану.
3. МакТаггарт, Г. Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні / Г. МакТаггарт. — Доступно з мережі Інтернет: www.pension.kiev.ua/files/dosvid-porivn-Ukr.pdf (дата звернення 15.11.2015р.). — Заголовок з екрану.
4. Новиков, А. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем [текст] / А.Новиков // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 5. — С. 65-72.
5. Ерошенков С.Г. Мировой опыт реформирования пенсионных систем // Общество и экономика. — 2001. — №7-8. — С. 182-219.
6. Попов А.А. Пенсионные системы США и России: эволюция и попытка реформ (Разные этапы развития) // США-Канада: экономика, политика, культура. — 2001. — №3. — С. 3-23.
7. Лібанова Е. Демографічні передумови реформування системи пенсійного забезпечення // Соціальний захист. — 2000. — №2. — С. 48-57.

References

1. Mosejko, V. V. (2008). *Genesis pensionnyh sistem kak proyavlenie socialnoj funkcii gosudarstva* [Genesis of the pension system as a manifestation of the social functions of the state]. Retrieved from <http://old.problemanalysis.ru/Doklad5/Moseiko.pdf> [in Russian].
2. Barr, Nikolas (2002). *Pensionnaja golovolomka. Predvaritel'nye uslovija i vozmozhnye varianty politiki pri razrabotke sistem pensionnogo obespechenija* [The pension puzzle. Prerequisites and Policy Options in the development of pension systems]. *Voprosy ekonomiki* [Problems of Economics], 29. Retrieved from <http://imf.org/External/Pubs/FT/issues/issues29/rus/issue29r.pdf> [in Russian].
3. MakTahhart, H. (2004). *Dosvid reformuvannia pensijnoi systemy u krainakh Skhidnoi Yevropy ta SND u porivnianni z provedenniam pensijnoi reformy v Ukraini* [The experience of pension reform in Eastern Europe and the CIS compared with pension reform in Ukraine]. Retrieved from www.pension.kiev.ua/files/dosvid-porivn-Ukr.pdf [in Ukrainian].
4. Novikov, A. (2006). *Osobennosti evoljucii zarubezhnyh pensionnyh sistem* [Evolution of foreign pension systems]. *Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija* [World Economy and International Relations], 5, 65-72 [in Russian].
5. Eroshenkov, S.G. (2001). *Mirovoj opyt reformirovanija pensionnyh sistem* [International experience of reforming pension systems]. *Obshhestvo i ekonomika* [Society and economy], 7-8, 182-219 [in Russian].
6. Popov, A.A. (2001). *Pensionnye sistemy SShA i Rossii: jevoljucija i popytka reform (Raznye etapy razvitiya)* [Pension systems the US and Russia: evolution and attempt to reform (different stages of development)]. *SShA - Kanada: ekonomika, politika, kultura* [United States - Canada: Economics, Politics, Culture], 3, 3-23 [in Russian].
7. Libanova, E. (2000). *Demografichni peredumovy reformuvannia systemy pensijnoho zabezpechennia* [Demographic preconditions Pension Reform]. *Sotsialnyj zakhyst* [Social security], 2, 48-57 [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 18.01.2016
1 рецензування 29.01.2016 Прийняття в друк: 28.02.2016
Received: 18.01.2016 1st Revision: 29.01.2016 Accepted: 28.02.2016

Valentyn Oleksyko
postgraduate

*Department of Finences and Credit, Faculty of Economics
State Agrarian and Engineering University in Podilya
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: ovstt@i.ua*

FOREIGN EXPERIENCE OF THE POPULATION SOCIAL PROTECTION

Foreign experience of pension systems was studied, the main methods of financing pension systems were grounded, possible use of the world experience in advanced reforming pensions of Ukraine were characterized.

The establishment of pension provision institute was covered In the article. The reasons and peculiarities of pension systems reforming in different countries based on demographic, social, financial, political and cultural characteristics of their development were researched. Recommendations on pension reform in Ukraine were formulated.

The problem of pensions are important for all countries. Recently, most countries are facing serious social problems that threaten public finance crisis, one of the most critical elements of the crisis was the population pension system. Since neither solidary nor funded system do not solve the pressure from the aging population, financial capabilities do not meet the needs of funding as all the time need for their support is growing.

Analysis of global pension systems confirms the need to reform the first public pension systems would increase the retirement age, restructuring public pension system towards the introduction of multi-mixed pension system, privatization, if necessary, parts of pension programs, to enable diversified investment existing trust funds or the creation of new, changing the base for calculating pensions.

Keywords: *pension, social protection, international experience, pension insurance, pension system, pension reform, pensions, reform.*

Валентит Олексійко
аспірант

*кафедра фінансов и кредита
Економічний факультет
Подольський державний аграрно-технічний
університет
Каменець-Подольський, Україна
E-mail: ovstt@i.ua*

ЗАРУБЕЖНИЙ ОПЫТ ПЕНСИОННОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Исследован зарубежный опыт организации систем пенсионного обеспечения, определены основные способы финансирования пенсионных систем, обоснованы возможности использования в Украине передового мирового опыта реформирования пенсионного обеспечения.

В статье освещены становления института пенсионного обеспечения. Исследованы причины и особенности реформирования пенсионных систем разных стран мира исходя из демографических, социальных, финансовых, политических и культурных особенностей их развития. Аргументировано рекомендации по реформированию пенсионной системы Украины.

Проблема пенсионного обеспечения пожилых людей является актуальной для всех стран мира. В последнее время большинство стран столкнулись с серьезными социальными проблемами, угрожающими кризисом государственных финансов, одним из самых острых элементов кризиса стала как раз система пенсионного обеспечения населения. Поскольку ни солидарная, ни накопительная система не решает давления со стороны стареющего населения, финансовые возможности не соответствуют требованиям финансирования, все время растет потребность для их обеспечения.

Ключевые слова: *пенсия, а защита, зарубежный опыт, пенсионное страхование, пенсионная система, реформирование пенсионной системы, пенсионное обеспечение, реформирование*